

MOEDLIFOTO

Anvendt magt bygger på nogle ofte ikke særligt veldefinerede etiske fordringer, som ofte også har lokale særpræg.

Magten i det praktiske pædagogiske døgnarbejde med børn og unge

Af Peter Jensen, Socialt og Pædagogisk Udviklings- og Kursuscenter (SPUK)

Jeg er ikke enig i, at det er magt, det vi gør på vores afdeling«. Denne udtalelse kom fra en pædagogisk medarbejder i forbindelse med et seminar på en afdeling på en døgninstitution, der arbejder med psykosocialt belastede børn i alderen 8-14 år. Udtalelsen var afstedkommet af, at medarbejderen lige var blevet præsenteret for et oplæg omkring magten i den praktiske pædagogiske hverdag. Udtalelsen er symptomatisk, idet magten kun sjældent bliver italesat som et særligt tema i det pædagogiske arbejde.

Undtagelsen herfra er, når

magtens udtryk bliver fysisk. Netop denne form for brug af magt er til gengæld meget omdiskuteret, og diskussionerne er ofte præget af nogle meget overordnede og holdningsprægede udgangspunkter. Men den magt, der udspilles i relationerne mellem alle børn, unge og voksne på institutionerne, og som ikke udarter til fysiske magtanvendelser, er mindst lige så interessante at beskæftige sig med.

Magten har det lidt ligesom socialpædagogikken selv, hvor teorien ofte ser ud til at bevæge sig på gruppe- og samfundsniveau, mens den udøvende socialpædagog (alt overvejende) skal arbejde med individer. Det betyder, at der ikke teoretisk gives entydige svar på magtens

anvendelse i det praktiske arbejde, lige så lidt som der traditionelt gives konkrete pædagogiske handlevejledninger i forhold til den pædagogiske hverdag. Anvendt magt bygger på nogle ofte ikke særligt veldefinerede etiske fordringer, som ofte også har lokale særpræg.

Denne artikel stiller ikke spørgsmålstegn ved, om (mikro-)magten er til stede i den døgnpædagogiske virkelighed med børn og unge. Det er den. Først og fremmest er der delegeret magt fra anbringelsessystemet til institutionen/pædagogen til at varetage omsorgen/opdragelsen af barnet. Derudover er der tale om et klart asymmetrisk magtforhold, hvor pædagogens muligheder for at påvirke barnet livsverden (i kraft

Generelt kan man sige, at langt størstedelen af de anbragte børn og unge har været udsat for omsorgssvigt.

af hendes alder, viden, uddannelse, status osv.) er langt større end det modsatte. Og magten viser sig konstant i samværet mellem børn/unge og pædagoger som belønne- og give-lov-magt, som definitionsmagt (hvad der er rigtigt og forkert) og som straffe- og belønningsmagt (skælde ud/irrettesætte/rose) – og på en lang række andre områder.

I samværet ligger opdragelsespotentialet, men heller ikke opdragelsesrummet er altså frigjort fra magt. Magten er allestedsnærværende. Men magten er potentiel produktiv. Magten er ikke fjenden, når magten udøves opbyggeligt, hvilket vil sige, at den:

- sigter mod dannelse
- er begrundet i personlige og forhandlelige relationer
- bygger på at være fælles om noget menings- og betydningsfuldt

Det er det, denne artikel handler om. Altså hvordan magten kan udøves opbyggeligt, så den tjener de døgnanbragte børn og unges udvikling, og ikke mindst hvordan magten skal være en evig kilde til pædagogisk refleksion over egen praksis.

Der fokuseres i artiklen på to begrebsæt, hvor magten udspiller sig i den pædagogiske praksis:

- begreberne struktur, relation, opdragelse og udvikling
- begreberne ydre og indre styring, konsekvenspædagogik, konsekvent pædagogik

Struktur, relation, opdragelse og udvikling

Det meste faglitteratur indenfor det døgnpædagogiske område er enige om, at struktur (defineret som interne og eksterne rammer, hverdagens og årets rytmer, adfærdsnormer og kultur) og relationer (defineret som en forbindelse mellem to mennesker, der har opnået en vis varighed og hvor den voksne har tiltaget sig en betydning i barnets liv) er forudsætninger for de døgnanbragte børns og de unges udvikling. Relationsbegrebet har nok været noget mere fremherskende i faglitteraturen i de sidste mange år end strukturbegrebet. Ikke desto mindre er det ene ikke mere betydningsfuldt end det andet. Begge er lige betydningsfulde, og hvis det ene 'element' mangler, vil det betyde, at barnet/den unge vil have vanskelige udviklingsvilkår. Begge elementers tilstedeværelse i hverdagslivet er forudsætningen for udvikling. Og begge elementer rummer indbyggede konfliktzoner og dermed

også magtdemonstrationer eller magtafklaringer.

For at forstå konflikterne er det vigtigt at forstå, hvilke belastninger børnene og de unge har været udsat for. Generelt kan man sige, at langt størstedelen af de anbragte børn og unge har været udsat for omsorgssvigt. Og for en stor dels vedkommende har disse omsorgssvigt været i lang tid. Børnene og de unge er naturligvis præget af dette ved anbringelsen, ligesom de er præget af en hverdag, hvor meget lidt var forudsigeligt, og hvor verden var et (mere eller mindre) fundamentalt usikkert sted at være. Denne usikkerhed går lige fra usikkerhed omkring forældrenes reaktioner og generelle adfærd over til, om der er mad i køleskabet og til, om det er muligt at få lukket et øje om natten. Samtidig er der en stor variation i forhold til, hvornår i barnets liv, det har været udsat for omsorgssvigt. Denne brogede baggrund betyder som oftest, at børnene/de unge møder de voksne på døgninstitutionerne med skepsis og mangel på tillid.

En hovedopgave i anbringelsen er altså at give omsorg til det omsorgssvigtede barn/ung (omsorg skal forstås som den omsorg der skal til for at sikre barnet/den unges behov for f.eks. mad, tøj og forudsigelighed og for udvikling og opdragelse). Omsorg er i forbindelse med indskrivningen at få etableret en døgnrytme (forudsigelighed i hverdagen) og starte på at formidle adfærdsnormer og kultur på afdelingen. Det betyder, at samtidig med at der skabes en forudsigelighed i hverdagen (så barnet/den unge ved, hvad der skal ske i løbet af dagen), så socialiseres barnet/den unge også ind i de adfærdsnormer og den kultur, der er eksisterende på afdelingen. Børn og unge reagerer forskelligt på denne proces. For nogen sker der en slags skintilpasning, hvor de hurtigt tilpasser sig de nye omgivelser, men reagerer senere, mens der for andre kommer umiddelbare reaktioner i form af modvilje til at ville tilpasse sig. Uanset hvornår der kommer reaktioner, så vil der komme reaktioner, og disse reaktioner vil sætte strukturen og dermed også magten til at definere strukturen på prøve. Det er klart, at barnet/den unge naturligvis (alt efter alder og modenhed) skal have indflydelse på dagens rytme og gøremål, men det er lige så klart, at der er rytmer, der ikke kan stilles spørgsmålstejn ved. Det er f.eks. om man skal stå op om morgen og komme af sted i skole, eller om man skal i seng på et tidspunkt, så man dagen efter også kan passe skolen. Eller om man skal passe den fritidsaktivitet, som man tilmeldte sig i sidste uge.

Man kan ikke opdrage uden, at der er magt involveret ... Og man kan ikke opdrage uden gensidig tillid.

Disse temaer er forbavsende lidt beskrevet i faglitteraturen i forhold til, hvor meget de fylder i den pædagogiske hverdag og i forhold til, at det netop er sådanne temaer, der oftest med rette kan defineres som egentlige magtdemonstrationer, der er den direkte anledning til konflikter. Også konflikter der fører til fysiske magtanvendelser. Pointen er, at det, der ved starten af anbringelsen for barnet eller den unge, måske virkede som trygt, godt og sikkert, det bliver nu til en afprøvning af, om pædagogerne nu også virkelig kan 'passe på mig' og kan 'rumme mig'. Det efterlader ofte det pædagogiske personale i et dilemma, hvor de på den ene side kan lave et omsorgssvigt ved ikke at få barnet/den unge op i skole (udviklingsomsorg), og på den anden side skal ud i en 'håndført pædagogisk situation', der i en rigid tolkning af magtanvendelsesbekendtgørelsen kan tolkes om en 'ulovlig magtanvendelse'. Omsorg og magt bliver således i praksis tæt forbundne eller måske endda to sider af samme sag.

Mange af de pædagogiske medarbejdere, vi arbejder sammen med, har oplevet situationer som den beskrevne, også i forhold til alle mulige andre dagligdags situationer. Et gennemgående træk ved situationerne er, at de tilfælde, hvor situationerne kommer rigtigt langt i forhold til magtdemonstrationer, er, hvor den involverede medarbejder ikke har tiltaget sig en betydning i barnets/den unges liv, hvor barnet/den unge ikke har en betydningsfuld relation til nogen voksne, eller hvor barnet/den unge har tillært sig en 'overlevelsestrategi', der går på at gå til angreb, når barnet/den unge møder modstand. Dette bringer os tilbage til opdragelsen. Man kan ikke opdrage uden, at der er magt involveret – det vil sige uden, at man selv er skråsikker på, hvad der er rigtigt eller forkert. Og man kan ikke opdrage uden gensidig tillid. Eller med Erling Lars Dales ord »en hovedbetingelse for opdragelse er, at man ved, hvad der er rigtigt og forkert – at man er overbevist om, hvad og hvordan man skal og ikke skal gøre 'det og det'. Opdragelsens myndighed kommer til udtryk gennem, at man er viljefast. Myndighed forudsætter tillid. Følelsen af egen myndighed er et psykisk grundlag for den magt som er nødvendig i opdragelsen (...) Dersom vi ikke tror på fornuf-ten i det, vi gør som opdragere, kommunikerer vi uvilkårligt denne usikkerhed til børnene eller eleverne«.

Opdragelse er altså ikke en magtbastion, selvom der er magt involveret. Opdragelse bygger på tillid – tillid til sig selv og den anden, fordi målet for opdragelsen jo netop

er formidling af de normer og værdier, som er gældende for samfundet udenfor døgninstitutionen. Man kan sige, at målet for opdragelsen er, at barnet/den unge på et tidspunkt skal kunne indgå som et medlem af samfundet på lige fod med alle andre. Det betyder naturligvis ikke, at han skal blive en velintegreret 'mønsterborger' – men han skal via sin opdragelse have muligheden for at træffe dette valg. Magten i opdragelsen tager sigte på dannelsen, men ikke på den måde dannelsen skal anvendes – det er et individuelt valg.

Men hvordan så give udviklings- og opdragelsesomsorgen indhold i den pædagogiske hverdag? Eller rettere – hvad skal vi gøre, når Svend på trods af aftaler ikke gider stå op og gå i skole, og dermed heller ikke får den omsorg (udviklingsomsorg), som vi ved, han har brug for? Disse spørgsmål rører ved nogle helt centrale temaer i pædagogikken. Nemlig hvad konsekvenserne skal være, når børnene/de unge ikke er 'efterrettelige', fordi det jo er udelukket, at Svend bare får lov til at blive liggende, så vi – ved ikke at få ham op – faktisk omsorgssvifter ham.

Ydre og indre styring, konsekvenspædagogik' og konsekvent pædagogik

Ydre og indre styring er centrale begreber i forhold til udviklings- og opdragelsesomsorg. Når vi f.eks. siger til Svend, at han skal op om morgenen, og at vi vil sørge for at han kommer op, fordi han skal i skole, så kan man sige, at vi støtter ham i at komme op. Man kan også sige, at vi sætter en indiskutabel ydre ramme, som skal overholdes, og det sørger vi for, at den bliver. Fordi vi med vores viden og erfaring ved, at Svend ikke vil få muligheden for på længere sigt at foretage valget, hvordan han vil bruge sin dannelse, hvis han får lov til at blive liggende i sengen, og ikke går i skole. Og fordi vi ved, at Svend intet udviklingsmæssigt får ud af at blive liggende. Derfor skal han op. Men hvilke (magtfulde) konsekvenser kan vi benytte os af, når han ikke står op?

Konsekvenspædagogik bruges på mange forskellige måder. Konsekvens kan blandt andet forstås som en 'straf', som barnet/den unge tildeles, fordi han eller hun har begået en forkert handling. Her er det den voksne (pædagogen), der idømmer 'straffen': »Hvis du maler stakittet over med graffiti, må du selv vaske det af igen«. Konsekvens kan også være en 'straf', der er valgt af den unge selv. Her giver den voksne en række valgmuligheder

til den unge, og den unge vælger så selv, hvad konsekvensen af hans/hendes handlinger skal være, f.eks.: »Hvad synes du konsekvensen af din handling skal være? Skal det være, at du fejer gulvet i opholdsstuen hver eftermiddag i en uge, eller at du ikke må bruge PC'en i en uge?« Konsekvens kan også være udelukkelse fra den sociale sammenhæng, f.eks.: »Når du ikke kan lade være med at drille, når vi andre ser fjernsyn, må du gå ind på værelset.« Resultatet af straffen er det samme – barnet eller den unge skal gøre noget for ham ubehageligt for at sone sin brøde.

Men konsekvens kan også være mere voksenstøtte. Konsekvensen af den unges handling kan for eksempel være, at de voksne, der omgiver

den unge, går tættere på den unge. Det betyder, at den voksne vedkender sig, at han troede, at barnet/den unge selv var i stand til at styre at kunne komme i seng om aftenen og dermed også med vækning kunne op om morgenen. Det har nu vist sig ikke at være tilfældet, hvorfor den voksne fremover vil sidde på sengekanten, indtil barnet/den unge sover. Der findes altså flere former for konsekvenser, hvor de førstnævnte er at betragte som en individuel straf, hvor man håber, at barnet tager ved lære af sin straf, eller at straffen virker tilstrækkeligt afskrækkende til, at han/hun kan finde på at gøre de igen. I den sidste situation anvendes magten fundamentalt anderledes, idet den voksne (pædagogen) erken-

der at have taget fejl, og derfor må prøve at lære barnet/den unge det igen og evt. på en anden måde. Og det gør den voksne ved at være sammen med barnet/den unge – ikke ved straffeaktioner eller isolation.

De fleste af de børn og unge, der anbringes udenfor hjemmet, vil som følge af deres opvækstvilkår oftest være sat bagud i forhold til en lang række af de områder, som de skal lære i løbet af deres barn- og ungdom. Alene derfor virker den konsekvent voksenstøttede indsats som et langt bedre bud på, hvordan barnet/den unge kan lære samfundets adfærdregler, normer og værdier at kende, frem for de mere sanktionsprægede magtdemonstrationer, hvor man så håber, at barnet selv finder ud

MOEDLFFOTO

Når Svend skal lære at stå op om morgenen, må man, når han er kommet ud af sengen, finde ud af, hvorfor han ikke ville op.

Magten er en integreret del af opdragelsen.

af, hvordan han/hun skal handle fremover. Det betyder, at man som pædagog, afdeling eller institution i stedet for konsekvenspædagogiske rygmarsreaktioner, hver gang skal overveje, hvordan man bedst muligt støtter barnet/den unge til at lære det, han/hun ikke kan. Og hvordan man gennem konkrete handlinger sammen med barnet/den unge kan opbygge den fornødne tillid/relation, der er forudsætningen for opdragelsesarbejdet. Det er en helt anderledes krævende – men langt mere inspirerende – opgave.

For håndteringen af den liggende Svend, betyder det, at når Svend skal lære at stå op om morgenen, så må man selvfølgelig – når han er kommet ud af sengen – finde ud af, hvorfor han ikke ville op. Var det fordi han ikke havde fået lavet lektier, var det fordi han var uvenner med nogen i skolen, var det fordi læreren skældte ud i går, var det fordi han var for længe oppe i går eller ??? Uanset grunden skal han hjælpes til at stå op – både fordi det er vigtigt at formidle, at 'man' skal passe sine pligter, men også for at vise ham, at skolegang ikke er ligegyldigt, men faktisk er vigtig, og at man som voksen er mere end villig til at gøre det til noget betydnings- og meningsfuldt, man kan være fælles om. I den konkrete situation skal han imidlertid bare op, og det skal – under skyldig hensyntagen til magtanvendelsesbekendtgørelsen – gøres med alle til rådighed stående midler. Og det er magtudøvelse, men opdragelsesarbejde er som bekendt ikke magtfrit. Til gengæld kan en veludført anvendelse af magt oftest virke tillidsopbyggende, fordi

det indirekte signalerer, at man som voksen/pædagog også er villig til at tage det ubehagelig med i opdragelsesarbejdet – det sender signalet 'så meget betyder du for mig, at jeg rent faktisk gider tage konflikten med dig'.

Når magten er et vilkår

Magten er en integreret del af opdragelsen. Og magten er en integreret del, når vi skal støtte unge i deres udvikling. Og viljen til magten skal vi have, når vi går ind i dette arbejde. Men samtidig med at magten er produktiv og absolut nødvendig, har den også en skyggeside. En skyggeside som i sin værste udgave fører til overgreb på de udsatte børn og unge, som vi skulle støtte. Derfor er det også nødvendigt, at der hele tiden stilles spørgsmål ved, hvordan magten håndteres i det pædagogiske døgnarbejde, og om anvendelsen af magten i dagligdagen kan begrundes i det udviklings- og opdragelsesarbejde, der arbejdes på i forhold til det enkelte barn/den enkelte unge. Bl.a. for at sikre børnene og de unge mod overgreb er der etableret tilsyn med døgnforanstaltninger, men hyppigheden af tilsynsbesøg er de fleste steder langt fra tilstrækkeligt til, at der kan følges med i, hvad der sker i hverdagen. Derfor er det først og fremmest internt på institutionen, at man må være på vagt overfor, om magten bliver brugt produktivt. Det er naturligvis først og fremmest en ledelsesopgave, men det er også en opgave, der stiller krav til den enkelte medarbejder. Det vil i de konkrete situationer oftest være kollegaen, der ser situationen, og det vil derfor også være denne kollegas ansvar at

bringe en – efter hendes opfattelse – problematisk anvendelse af magt til diskussion i gruppen.

Et sådant ansvar retter en ledelsesmæssig opmærksomhed på sikring af åbenhed internt i personalegruppen(-erne) og mod etikken i de pædagogiske handlinger. Det er oplagt, at disse to temaer bør fylde meget på personalemøder, hvor magttemaer fra den dagligdags praksis må reflekteres og dermed indgå i de kollektive læreprocesser om etikken i arbejdet.

Afslutningsvis er det vel på sin plads igen at konstatere, at magten er til stede, og har været i døgnforanstaltningerne siden de første så dagens lys for mange, mange år siden. Magten har fået et andet udtryk i dagens døgnforanstaltninger, men emnet er stadig lige aktuelt. Magten og det pædagogiske personales vilje til at ville bruge magten produktivt er afgørende for, at de døgnanbragte børn og unge tilgodeses i forhold til opdragelsesomsorgen og udviklingsomsorgen. Men der er stadig god plads til forbedringer i forhold til, hvordan magten håndteres og reflekteres. Og måske skal det ved næste ansættelsessamtale overvejes, om ikke samtalen skal indeholde et tema om magt, håndtering af magt og lyst til magt. ●